

בעיות היסוד של סוריה

א.

כשלושה מיליון הם תושבי סוריה והלבנון, — תערובת של עדות רבות. הארץ הנמצאת במקום מעבר, בין שלושה חלקי יבשת, צפויה היתה תמיד, מכל צד, לגלי מהגרים וכובשים, וכל גל השאיר כאן עקבותיו. העדה החשובה ביותר כיום בסוריה, מצד השפעתה וכמות אוכלוסייה, היא העדה המוסלמית-הסוניית. בסוריה ובלבנון יש כעשרים זרמים דתיים, השייכים ברובם לשלוש הדתות העיקריות — האיסלמית, הנוצרית והיהודית. הפוליטיקה של הממשלה העותומנית היתה, לעודד כל זרם וזרם לחוד באמצעים שונים, כדי להפריע בעד אחדות התושבים, ומתוך כך — להיות שליטה בהם. לאחר מלחמת העולם הקודמת, כאשר עברה הארץ לידי הצרפתים, הלכו גם הם בדרך הפוליטיקה הכיתתית, חילקו את הארץ לאיזורי השפעה לפי הדת, והעמידו את הבחירות למוסדות העירוניים והפרלמנטריים על היסוד הכיתתי. ריבוי הזרמים הדתיים גרר אחריו, באופן טבעי, ריבוי זרמים חינוכיים. לכל כת בלבנון ובסוריה יש בתי-ספר מיוחדים ושיטות מיוחדות בהוראה ובחינוך. הבדל זה בדרכי הוראה וחינוך שימש גורם נוסף לשאר גורמי הפירוד בין הכיתות, שתחילתם היתה בשטח החברתי, ואחרי כן נתפשטו על פני שטחים אחרים. פוליטיים וכלכליים; הדברים הגיעו לידי כך, שבמקרים רבים לא יכלו הכיתות השונות לבוא לידי הסכם אף בדברים הפשוטים ביותר. ניגוד זה התגלה בצורה בולטת וחריפה ביותר בשנת 1936 ואחריה, עם חתימת ההסכם הצרפתי-הסורי בדבר עצמאות סוריה. הדרוזים, העלוויים והכורדים התנגדו להסכם זה, ודרשו לנתק את מחוזיהם מן המדינה הסורית ולתת להם שלטון אוטונומי בהשגחת צרפת. מאמצי המנהיגים הערביים להשפיע על העמים האלה כי יחזרו בהם מהתנגדותם לא נשאו פרי, ולא הועילו גם ההבטחות המדיניות שהבטיחו להם אותם המנהיגים. „המיעוטים“ הוסיפו להתנגד להסכם סוריה-צרפת, ולבסוף, בשנת 1939, הודיעה צרפת שהיא דוחה את אישור ההסכם עד שיתפורו העננים הקודרים מעל שמי אירופה. הגורם היחידי המקשר יחד את העדות הרבות בסוריה ובלבנון היא הלשון הערבית, השלטת בארץ כולה, מלבד בחלק המערבי של איזור אלכסנדריה, אשר תושביו מדברים תורכית*. וכמה איזורים בצפון-מזרח הארץ, בהם מדברים אשורית או כורדית. אם כי סוריה והלבנון נחשבות למתקדמות ביותר בין הארצות הדוברות ערבית, קטן שם מאד מספר התושבים היודעים קרוא וכתוב. הדו"ח שהגישה צרפת לחבר הלאומים בשנת 1931 קובע, כי מספר יודעי קרוא וכתוב בלבנון מגיע ל-258.021 נפש, ובסוריה ל-504.805 איש. רובם של אלה נמצאים בערים הגדולות — בירות, דמשק, חלב, חומס, טריפולי, לודקיה ואחרות; אולם בכפרים מספרם קטן מאד, ובמדבר הוא מגיע כמעט לאפס. עובדה זו שימשה בזמן האחרון פעמים רבות ענין לניצול פוליטי-מפלגתי. פעם נוצלה ע"י קבוצת מנהיגים אחת במלחמתה עם קבוצת מנהיגים אחרת, או עם הממשלה, ופעם ע"י התעמולה הזרה, אשר הסיתה את התושבים נגד השלטון בארץ. האדם האנאלפביתי המקבל את כל הידיעות על המתרחש בארצו ובעולם מפי תעמלנים, מקבל עמן גם את עמדת התעמלנים הללו

* איזור זה עבר לתורכיה בשנת 1938.

ללא בקורת. במקרים רבים הוא נגרר בזרם בחירות, או משתחף במהומות, התנפלויות ושביתות, מבלי להשיג כלל מה תהיינה תוצאות מעשיו אלה. צרה ממאירה זו ידועה היטב למנהיגים האחראיים ואף לממשלת המנדט, אולם שני הצדדים לא הקדישו לה את תשומת הלב הדרושה – כשם שלא הקדישו תשומת לב לדברים חשובים אחרים, – בהיותם עסוקים במלחמה מתמדת ביניהם לבין עצמם בעניינים הפוליטיים.

ב.

אחד הדברים החשובים, שהוזנחו על ידי ממשלת המנדט, השלטונות המקומיים והמפלגות הפוליטיות בסוריה ובלבנון הוא ענין הגירה מהארץ. בעיה זו אינה חדשה בסוריה ובלבנון; ראשיתה עוד בימי הבריחה מעבודת הצבא בימי התורכים. אולם בימי שלטון המנדט הצרפתי, בעיקר בשנים הראשונות למנדט, לא רק שלא נחלשה הבעיה הזאת, אלא שגם החמירה במידה ניכרת מחמת ההתנגשויות בין בני הגזעים השונים, מחמת האנרכיה והמהומות אשר העמיקו את המשברים הכלכליים שחלו בסוריה ובלבנון במשך תקופת המנדט הצרפתי. ואולם איש לא שם לבו לבעיה זו לתת לה פתרון כל שהוא. שטחה של סוריה (בלי הלבנון) הוא כ-193800 ק"מ, ואוכלוסייתה היא במוצע 9 נפשות על כל ק"מ*; אכן יכולה היתה לקיים אוכלוסיה גדולה פי כמה ממספר תושביה כיום, אילו דאגו מנהיגיה לכך, אילו ביקשו דרכים לקדם את התעשייה והחקלאות בארץ. מאמץ בשטח זה עלול היה להפסיק את ההגירה, להחזיר רבים מן המהגרים אל המולדת, ולעורר את בעלי ההון להשקיע את הונם במפעלים כלכליים, כדי לנצל את מקורותיה הטבעיים של הארץ.

אמנם קימת עוד סיבה להגירה, והיא חברתית. מספר רב של צעירים עירוניים, שהגיעו לדרגת השכלה המאפשרת להם להכיר את התרבות המערבית, עוזבים את עירם ונוסעים לאירופה או לאמריקה להשתלם בלימודיהם. ואם הם מצליחים בזה, מעדיפים הם להשאר שם ואינם חוזרים אל הארץ. יתר על כן: אלה שנשתקעו בארצות הנכר הרחוקות מעודדים את אחיהם, קרוביהם וידידיהם בסוריה ללכת בדרכם. תקופה קשה מבחינה כלכלית עברה על בני סוריה והלבנון בזמן המלחמה העולמית הקודמת; תוצרתם איבדה את שווקיה החיצוניים והפנימיים כאחד, – את החיצוניים בגלל ניתוק התחבורה, ואת הפנימיים – בגלל המצב הדחוק שבא לארץ לאחר שפסקו מקורות הכנסה שונים, כגון הכספים ששלחו המהגרים באמריקה לבני משפחותיהם והאמצעים שבאו מאת הקייטנים והתיירים; הכנסות אלו שימשו לבני הלבנון וסוריה בתורת „אכספורט סמוי“. עם גמר המלחמה כשנתעוררו בני הארצות האלה לחדש את חייהם הכלכליים, הוכרחו לסגל את תוצרתם לתנאים הכלכליים החדשים שנוצרו בעולם, וביחוד לירידת כוח ההתחרות של עבודת-היד. תמורה זו לא היתה קלה לארצות כסוריה והלבנון, אשר לא הגיעו לידי בגרות כלכלית-לאומית במידה שתמריץ את בעלי ההון שלהן להשקיע את כספם במפעלים תעשייתיים שיש בהם משום יזמה והעזה. נוסף לכך לא קיבלו בעלי-הרכוש ואנשי הכלכלה כל עידוד מצד המנהיגים, ששקדו בעיקר על בעיות המצב הפוליטי של הארץ ושכחו כי עצמאות מדינית לא תוקם למעשה ולא תתקיים זמן רב, אם אין עמה חוסן כלכלי.

* אם לצרף לסוריה עצמה את המחוזות האוטונומיים – ארץ העילויים והר-הדרוזים, – תגדל במקצת הצפיפות הממוצעת.

גורם נוסף במצוקה הכלכלית (והפוליטית) בסוריה ובלבנון נוצר ע"י זרם הארמנים, שהחל לנהור לכאן מתורכיה, לאחר המלחמה הקודמת. יודעי דבר מעריכים את מספר הארמנים שנכנסו למחוזות המנדט הצרפתי עד שנת 1928 ב־120.000 נפש. הפליטים הללו לא נתפזרו על פני כל הארץ, כפריה ועריה, כי אם בחרו לשבת בערים הגדולות, כגון בירות, חלב ואחרות. לפי שבאו בחוסר־כל, החלו להתחרות בעבודתם והסתפקו בשכר נמוך. והתחרות זו לא היתה כלכלית בלבד, כי אם גם פוליטית. לאחר שהשתקעו בארץ, ומצאו להם איזו פרנסה וקיבלו נתינות לבנונית וסורית, החלו לארגן מפלגות, להשתתף במלחמת הבחירות למוסדות השונים ולרכוש לעצמם עמדה פוליטית.

במשך חמש עשרה שנה אחרי המלחמה העולמית, עד שנת 1933, לא פעלה סוריה כלל בשדה התעשייה החדשה. רק בהשפעת דוגמתה של א"י החל לבוא שינוי בנדון זה. ראו הסורים כי התעשייה הארץ־ישראלית מתקדמת משנה לשנה ותוצרתה כובשת לאט לאט את מקומה של התעשייה הזרה בסוריה. כדאי לציין שמשקל מכשירי התעשייה וחמרי הדלק שהוכנסו אל סוריה לצרכי התעשייה שלה הגיע במשך שנת 1933 ל־44.000 טון בערך, לעומת 1420 טון בשנת 1925.

ישנם בסוריה שני גורמים המסייעים להתקדמות התעשייה: א. מחירי עבודה נמוכים; מפני שרמת החיים של הפועל נמוכה בהרבה מזו של הפועל במערב ובא"י, וגם משום עודף הידים העובדות שנוצר עם כניסת הארמנים. ב. המחיר הזול של חמרי גלם חקלאיים, המתאימים לתעשייה. חמרים אלה נוצרים בסוריה עצמה ורבים מהם אינם נשלחים לחו"ל, מפני שאין במשלוחם הכנסה מספיקה. השוק העיקרי לתוצרת סוריה הוא א"י, שני לו – צרפת. א"י קולטת כ־30% מן האכספורט של סוריה, בו בזמן שסוריה קולטת רק 3% מן האכספורט הא"י. גורם חשוב לרבוי האכספורט הסורי לא"י היא התרחבות הדרישה למצרכי־מזון בקרב היהודים בגלל העליה המתמדת לארץ. העובדה, כי א"י העברית היא שוק ראשי לסוריה וללבנון מוכרת ע"י תושבי סוריה. וזוהי אחת הסיבות העיקריות הממריצות את המנהיגים הסוריים המתונים לעיין בבעית איחוד סוריה, עבה"י וא"י, על יסוד שמירת זכויותיהם של כל הגורמים הלאומיים בארצות האלו.

ג.

יארכו הדברים אם נרצה למנות כל תנועה מתנודותיהן הכלכליות, הפוליטיות והחברתיות של סוריה והלבנון החל ממלחמת העולם הקודמת ועד לימינו אלה. נסתפק, אפוא, בהסברת מצבה הנוכחי של סוריה בלבד, ורק בסעיף אחד: בנייתו היסוד העיקרי של כלכלתה – החקלאות.

לפי הערכות מקובלות משתרעת סוריה על פני שטח של 15 עד 20 מליון הקטר*. מהן כ־4 מליון הקטר קרקעות מתאימות לחקלאות. אולם רק מחצית השטח הזה מעובדת, ומחציתו – שוממה לגמרי. סיבות רבות לכך, והחשובות ביותר אלו הן: א. רבוי הביצות; כסף רב דרוש ליבושן. ב. חוסר אמצעי השקאה. ג. השיטות הפרימיטיביות המקובלות בחקלאות הסורית גורמות לכך, שמעבדים רק אדמה שאיננה זקוקה להכשרה. ד. התנפלויות תכופות מצד שבטים בידואים, שמונעות אפשרות להתישב בכמה שטחים חקלאיים. ה. חוסר מומחים ומיעוט בתי ספר חקלאיים.

* 1 הקטר = 10 דונם.